

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SAMLINGER

TIL

JYDSK HISTORIE OG TOPOGRAFI.

II BIND. 1868—69.

UDGIVET

AF

DET JYDSKE HISTORISK-TOPOGRAFISKE SELSKAB.

AALBORG.

FORLAGT AF MARINUS M. SCHULTZ
OG TRYKT HOS OLUF OLUFSEN.

Fortællinger og Sagn om Sønder- nissum Sogn.

Af A. Sørensen.

Sognet i Almindelighed.

Søndernissum Sogn, under Ulvborg Herred i Ringkjøbing Amt, ligger tæt ved Vesterhavet og har paa den nordlige og østlige Side Fjorden, Nissum Fjord kaldet, mod Syd Nabosognet Huusby, med hvilket det udgjør et Pastorat. Sognet har en Miils Længde fra Vesterhavet til den østre Fjord og en halv Miils Brede fra den nordre Fjord til Sogneskjællet ved Huusby.

Sognet nævnes i gamle Skrifter *Neisom*, ogsaa *Nesium*; Oprindelsen til dette Navn synes at være, at Sognet som et Næs eller en Odde ligger mellem Havet og Fjorden.

Agerjorden er for en Deel ikke af den bedste Bonitet; thi en ødelæggende Sandflugt, hvorom senere skal blive talt, har for omtrent 300 Aar siden i høi Grad fordærvet Markerne, da man ved at grave 2 til 3 Qvarter dybt i Jorden først kommer til den gode Muldjord. Den vestlige Deel af Sognet har lidt meest af Flyvesandet, den østlige mindre. Hovedgaarden Udstrups Marker, der ligge allerøstligst, synes ikke at have taget Skade af Flyvesandet.

Sognet har gode Marskenge, især Fjandby. En betydelig Deel Eng Norden for Fjand-Beboernes Enge er i de senere Aar opgroet af Fjorden, den saakaldte Holm, og hvert Aar tiltager denne Opgroning. Efter Matrikulkortet

skal denne Holm være hele Sognets fælles Eiendom. Desuden ligger en betydelig Deel, forhen Sognet tilhørende Marskenge Norden Thorsminde, som nu for flere Aar siden ere solgte til forskjellige Eiere, og som engang for over 100 Aar siden tilhørte de Norden for Thorsminde af Vandflod ødelagte Klitgaarde.

Næringsveiene ere her, som andre Steder paa Egnen, Agerbrug, dog beskæftige de fleste Huusmænd sig tillige med Fiskeri saavel paa Hav som paa Fjord.

At der ogsaa her har været Skov, sees deraf, at man i Kjær og Moser finder gamle forraadnede Træstammer, ligesom ogsaa mange saadanne ved Lavvande sees ligge hist og her ved Fjordens Bredder.

I vor Tid har man paa flere Steder i Sognet fundet Mærgel, som Proprietær Jensen til Udstrup i flere Aar har anvendt paa sin Gaards Jorder, ligesom ogsaa Gaardmand Jens Jensen i Thorup har ved at opgrave den i sin Mark benyttet den, og for disse Mænd have deres Jorder givet lønnende Afgrøder. Flere Mænd i Sognet have nu begyndt at mærgle.

For flere Aar siden har man fundet Klynejord, om ikke af bedste Slags, saa dog brugbar som Brændsel.

I Sognet er 55 Gaarde med og over 1 Td. Hartkorn og 58 Huse med tilliggende Jord, og enkelte Huse uden Jord.

Sognet hører under Ulvborg-Hind Herreders Jurisdiktion, og med Hensyn til Skatteydelsen under Holstebro Amtstue.

Det har et Areal af 5470 Tdr. Laud. — Indvaanerne 1840: 675, 1845: 670, 1850: 657, 1855: 675 og 1860: 704. — Hartkorn 191 Tdr. Herfra drages nu de bortfaldne 2 Tdr. Mølleskyld, altsaa 189 Tdr.

Kirken.

Søndernissum Kirke er anseelig og smuk udvendig, Taarnet er 65 Fod høit og har 2 smaa Spiir. Blytaget er et Par Gange i forrige Aarhundrede blevet omlagt paa søndre Side og paa begge Sider af Taarnet.

Ligesom de fleste Landsbykirker er Søndernissum Kirke fra Grunden opført af tilhugne Kampesteen. Den har en stor og smuk Altertavle, som blev malet 1845.

Kalk og Disk ere givne af General Gregers Daa 1702.

En ny Alterkande er anskaffet tilligemed en nyt Messing Døbefod.

Det fortælles, at en Bondemand fra Madum-Kjergaard skal have malet Altertavlen 1703, og dette Aarstal stod paa malet tilligemed Baron Juuls og Frues Vaabner. Prædikestolen blev ogsaa malet 1845, samme Aar som Altertavlen. Paa Lydhimlen over den saaes for nogle Aar siden et Vers, der formedelst Ælde var ulæseligt; men kjendeligt var Aars-tallet 1504.

Samme Aar som Altertavlen blev malet, blev der gjort en ny Stol til Præsten, og den gamle Skriftestol, som han før benyttede, blev Degnestol, hvorpaa endnu sees Aars-tallet 1740.

Stolene i Kirken ere for faa Aar siden malede, og paa 2 af dem er udskaaret Aarstallet 1744.

I Kirken er en stor Døbefont af Steen og 2 gamle Messing Lysestager med Bogstaverne I. V. K. uden Aarstal. 2 ny Messing Lysestager bleve 1858 anskaffede til Kirken til en Værdi af omtrent 33 Rd., og desuden 2 store Vox-lys, som tændes under Communionen og paa de 3 store Høitidsfester.

Et Billede af Træ, Jomfru Maria med Jesusbarnet i sin Arm, som staaer ved den søndre Side af Alteret, er formodentlig fra den katholske Tid.

Loftet i Kirken er for faa Aar siden lagt af nye Fjal, baade i Høikirken, Koret og Taarnet. I Taarnet var for omtrent 70 Aar siden en Hvælving, som blev nedbrudt. I Koret ved den søndre Side sees en Fordybning i Muren med Hvælving over; herfra skal være udbyggt et Gråvkapel mod Syd paa Kirkegaarden. Her, saa fortælles det, hvilede Liget af en adelig Herre fra Udstrup, og et Sværd laae paa hans Kiste; dette fandt en Mand i Sønderby Leilighed til at stjæle. Søndagen efter denne begaaede Udaad kunde Præsten ikke uforstyrret forrette sit Embede; thi Adelsmanden sukkede inde i Kapellet over den ham tilføiede Uret. Præsten anmeldte da Sagen for Øvrigheden, og efter skeet Undersøgelse blev Ransmanden opdaget, Sværdet kom tilbage, den Døde fik Ro i sin Kiste og Præsten paa sin Prædikestol.

Fra Kirkens nordre Side har været udbyggt et Vaaben-

huus som det, der endnu er imod Syd. Naar det nordre Vaabenhuus er nedbrudt, vides ikke.

Kirkens Klokke er stor, men uden Velklang og Aarstal.

En Lynstraale har engang truffet Kirken og slaet ned ved Indgangen paa venstre Haand ved den østlige Side af Taarnet, saa det synes, som om Lynstraalen har befaret Taarnets Blytag og banet sig Vei ned i Kirken, hvor den har antændt 3 Bjælker uden at anrette videre Skade. Disse Bjælker vare saa forbrændte, at man 1824 maatte indlægge nye i deres Sted. Tildragelsen er Sandhed. Efter gamle Folks Fortælling er det skeet for henved et Par Aarhundreder siden.

For omtrent 40 til 50 Aar siden fandt man under Jorden lidt sønden for Kirken et Gravkammer med Hvælving over; i dette havde 2 Liigkister været nedsatte. Ude paa Kirkegaarden findes ingen mærkelige eller skønne Gravminer. Man bruger nu at reise et malet Bræt af Træ paa den Dødes Grav med Navn og Angivelse af Fødsels og Døds Datum og et lidet Vers paa.

Sønden for Kirken hviler Forpagter Mads Nielsen paa Udstrup, fød 1634, død paa Udstrup 1695. En stor Liigsteen dækkede for omtrent 70 Aar siden hans Grav; paa denne stod ovenstaaende Linier udhuggede. Stenen ligger nu over en afdød Eier af Udstrup Jens Tang.

Under en anden stor Ligsteen ogsaa Syd for Kirken hviler Forpagter paa Udstrup Peder Kristensen Brøllund, fød 1712, død paa Udstrup 1758. En tredie men mindre Ligsteen laae for nogle Aar siden paa Kirkegaarden med følgende Indskrivt: C. M. S. Brøllund, fød paa Holmsland, Forpagter paa Udstrup.

Nord paa Kirkegaarden sees endnu den Gravhøi, hvorunder de i Decbr. 1811 indstrandede 24 engelske Liig hvile.

I over 200 Aar laae paa Alteret en Bog, skreven i det latinske Sprog og givet til Kirken; foran i Bogen har Giveren anført følgende Ord:

Anno 1634 (i Mai) haver jeg undertegnede givet denne Bog til Søndernissum Kirke, dog ikke uden største Guds Forbandelse over den, som tager den derfra, og skal denne Bog fremdeles blive ved Søndernissum Kirke.

Storeng (formodentlig ved Aarhus) Datum ut supra.

Jørgen Ledemark.

I Pontoppidans danske Atlas 1769 er anført, at der i gamle Dage skal have staaet en Kirke paa Fjandø, en lille Holm i Søndernissum Fjord; men dette er uden al Sandsynlighed; thi denne Ø har i fordums Tid kun havt een Beboer; men hvad der synes mere rimeligt, er, at der engang har staaet en Kirke syd for Fjandby, hvorom Fædrene gennem Tidernes Løb har vidst at fortælle, og endnu fortæller man om Kappel Kirke, rettere sagt *Kapel* Kirke. Denne Kirke skal have ligget der, hvor nu mange Sandklitter ere.

Gamle Folk fortælle, at der for 40 til 50 Aar siden i en Slette mellem Klitterne fandtes Steenhohe af en nedbrudt Bygning. Andre mene, at det Sted, hvor denne Kirke har staaet, nu er overskyttet af Havet. 1856 fandtes ved Stranden flere store og lange Steen, som man troede vare af den ødelagte Kirke; men ingen af disse Steen vare tildannede til Kirkebygning, og man er saaledes i Uvished om Rigtigheden heraf.

Denne Kirke skal have været Fjandbys Sognekirke, da Byen strakte sig længere mod Syd før den ødelæggende Sandflugt.

En stor Uretfærdighed er Tid efter Tid begaaet imod Kirken, idet man har solgt det den tilliggende Jord; thi efter Matrikulisten 1683 havde den en Jordeiendom skatende af 3 Tdr. 2 Skpr. 1 Fdkr. 1 Alb. Hartkorn, som alt sammen er afhændet. Gaarden Korsgaard havde Kirkejord, det nuværende Lille Korsgaard, der laae under den nævnte Gaard, 2 Tdr. 1 Skp. 2 Fdkr. $1\frac{1}{2}$ Alb. Hartkorn. En Gaard i Sønderby 6 Skpr. 1 Fdkr. 1 Alb. Den engang samlede Gaard Sveidal 1 Skp. $2\frac{2}{5}$ Alb. Gaarden Krogsgaard 1 Skp. $2\frac{2}{5}$ Alb.

For Indtægten af den omhandlede Kirkejord anskaffedes Viin og Brød til Kirken.

Sognets Præster.

Huusby og Søndernissum Menigheder have siden Reformationen, og maaskee før denne Tid, været forenede som et Pastorat, og Præsternes Navne indtil Nutiden findes optegnede paa en Tavle i Huusby Kirke. Disse ere: 1. Niels Lydersen; naar fød eller død, vides ikke. 2. Kristen Krab; naar fød eller død, vides ikke. 3. Peder Ibsen, tillige Provst i Ulvborg Herred, døde 1569. 4. Mikkel Pedersen;

naar fød eller død, vides ikke. 5. Klemen Mikkelsen, Provst naar fød eller død, vides ikke. 6. Hans Nielsen Vilscløff, døde 1614. 7. Jacob Nielsen Staby, døde 1641. 8. Laurits Madsen Lime, døde 1647. 9. Peder Kristensen Mueborg, som blev gift med Limes Enke, døde 1674. 10. Kristoffer Vegner, døde 1684. 11. Jacob Andersen Riber, fød i Ribe 1644, Præst til Tisted og Binderup 1679, kaldet til Huusby af General Daa 1684, døde 1707, gift med Margrete Køler fra Fyen; hun døde 1706 uden Børn. 12. Kristen Sørensen Aagaard, fød paa Romø 1682, kaldet til Ribers Medhjælper og Eftermand 1704, samme Aar gift med Formandens Pleiedatter, med hvem han havde 4 Børn. Han blev Provst 1726 og døde 1740. Han nød almindelig Agtelse for den Flid og Nidkjerhed, hvormed han røgtede sit Kald, og det er vist, at hans Menigheder fulgte ham med Sorg til Graven. 13. Klaus Skougaard, fød i Ørsted i Sjælland 1710, tog Attestats 1730, var Huuslærer for Biskop Ankersens Børn, 1737 Magister, blev samme Aar Rektor i Lemvig. Da Skolen der blev nedlagt, blev han af Baron O. H. Juul til Ryssensteen kaldet til Sognepræst for Houe ved Lemvig 1740, og samme Aar og af den samme Baron forflyttet til Huusby, hvor han døde 1785. Han var gift med Kristiane Bork fra Frederits og havde 3 Børn, af hvilke den ældste Søn fik Embedet efter ham. 14. Kristen Bork Skougaard, fød 1742, tog Attestats 1763, blev 1768 af Otto Henrik Juul, Friherre til Ryssensteen, kaldet til at være Faderens Medhjælper og Eftermand i Embedet. Gift med Anne Margrethe Nyboe, anden Gang med Johanne Cicilia von Kappelen. Han døde 1790. 15. Kristian Siersted, fød paa Skougaarde i Fyen 1760, gift med Karoline Kristiane Adolfine, født Bagger. De havde 8 Børn. Han var Præst her til sin Død 1813. 16. Knud Bisted, fød i Vorbasse 1766, Kandidat 1800, Præst i Vandborg 1802, kaldet til Huusby 12 Novbr. 1813, død 26 Aug. 1843. Gift med Lene Steffansen, som døde 1806; deres Søn blev Præst for Gjørlev og Draaby Menigheder i Sjælland, hvor han nu er død. Anden Gang gift med Mette Katrine Storm, død 1856. En Datter, Magdalene, af dette Ægteskab. 17. Ludvig Feilberg, fød i Sjælland 21 Mai 1803, Kandidat 1828, Kapellan i Glostrup 16 Jan. 1829, Præst i Skagen 22 Febr. 1833, Præst for Huusby og Søndernisum 12 Novbr. 1843, forflyttet til Qværndrup i Fyen 1850, gift med Karen

Johanne Skoubo. De havde 4 Sønner. 18. Kristen Kristensen Østergaard, fød i Østergaard i Hee Sogn 14 Juli 1804, hvor hans Fader var Bonde, og efterat han nogle Aar havde været Biskolelærer, begyndte han i en ældre Alder at studere; han blev Student 1828, tog Attestats 1832, og blev Aaret efter 13 April 1833 kaldet til Missionær i Upernavik i Grønland, Præst i Sønderfelding og Assing 23 April 1842, og derfra forflyttet til Huusby og Søndernissum 10 Decbr. 1850, hvor han endnu er. Gift første Gang med Lovise Nic. Hedev. Garnæs, fød i Norge, en Søn Jens Johan Østergaard. Anden Gang gift 1844 med hendes Søster Juliane Eleonore, fød i Kolding, hvor deres Fader var Præst, og hvor han døde 1817.

Om et Par af de anførte Præster har man fortalt adskillige Sagn, som findes i Thieles „Folkesagn“.

Om Provst Aagaard fortælles som ganske tilforladeligt, hvorledes han som en nidkjær Herrens Tjener søgte at afskaffe den fordærlige Brændeviinsdrikken og Sviren ved Kirken om Søndagen, hvilket især fandt Sted baade under og efter Gudstjenesten. I et lille Huus ved Kirken boede en gammel Kone, som solgte og udskjænkede til Sognemændene. I dette Huus gik Præsten om Søndagen ind, og ligesom Jesus drev dem ud af Templet, som der solgte og købte, saaledes drev Præsten dem ud af Drikkehuset, som der svirede, ja han brugte endog, naar Alvorsord ikke hjalp, sin Spanskrørstok paa de forhædede Drankeres Rygstykker.

Om en anden Præst er fortalt, hvorledes han ogsaa søgte at afskaffe Svireriet ved Kirken om Søndagen, men efter hvad der er fortalt, med mindre Held. Han gik en Søndag, da han var kommen af Kirken, hen til det omtalte lille Huus og bad ved Indgangen en af de indeværende Drikkebrødre om at komme udenfor; Præsten foreholdt ham da, hvor skammeligt og syndigt det var, at han og alle de Andre om Søndagen førte et saadant Liv, forsømte Herrens Huus og ringeagtede Guds Ord. Hertil svarede Manden: „Ja, Faer, vær ikke vred; jeg veed nok, det er en slem Feil, vi begaae; men fra nu af skal det blive anderledes; kom ind, at vi i det Gode kunne afgjøre Sagen.“ Dette vilde Præsten i Førstningen ikke, men lod sig dog overtale til at gaae ind i Huset, hvor enhver ligeledes gav gode Ord, og nu vilde man overtale Præsten til at drikke en Snaps, og hermed

kunde vel Sagen være afgjort og jævnet; men da han mærkede dette, forlod han Huset og lovede ikke oftere der at besøge disse Godtfolk. Man har meent, at Præsten var Magister Skougaard.

I en i Præstegaarden liggende gammel Liber Daticus hedder det: I Præstegaarden findes en gammel Bibel og en Tinflaske. Om denne Flaske er fortalt af gamle Folk, at den brugtes til Vin for dem, der sadde aabenbar Skrifte. De Gamle kaldte denne Flaske Forbandelseskanden, den er endnu i Præstegaarden.

Sognets Degne.

Huusby og Søndernisum Menigheder have indtil Begyndelsen af 1837 havt falles Degne, af disse vides: 1. Søren Degn, død 1744. 2. Peter Mogensen, som førte et udsvævende Liv og løb bort fra Embedet, flakkede omkring i Egnen og fandtes tilsidst (omtr. 1760) liggende død paa en Hede mellem Holstebro og Viborg. 3. Frederik Ryder, om hvem Præsten Kristen Skougaard har indført følgende i Kirkebogen: 1773 begravet vores Sognedegn Frederik Ryder den 12 Septbr. 34 Aar. Han blev kaldet til Degn her Anno 1760, 24 Marts af Baron Otto Henrik Juul til Ryssensteen. Som Følge af hans uordentlige Levnet lagdes han tidlig i Graven. 4. Søren Friis, Student, døde 11 April 1808, 63 Aar. I nogle Aar før sin Død var han entlediget fra Embedet. Som Taler og Prædikant var han udmærket. 5. Hans Frederik Kaalund, ogsaa Student; han døde i Juni 1809, 45 Aar. 6. Hans Johnsen, som døde 19 Febr. 1837, var den sidste Degn for begge Menigheder.

Sognets Skoler.

Efterat Kong Kristian den Sjette havde udgivet Forordningen om Landsbyskolevæsenet 1739, blev en Skolefundats under 6 Mai 1741 oprettet for Søndernisum Sogns Skolevæsen, og samme Aar blev en Skole bygt ved Kirken og en Lærer ansat, der ifølge Fundatsen skulde holde Skole i Fjandby fra Mortensdag til 14 Dage efter Juul og den øvrige Tid af Vinteren ved Kirken, saalænge Beboerne ønskede det. Lønningen til Læreren var først 1½ Td. Rug, 1½ Td. Byg, som senere forhøiedes til 6 Tdr. Korn, begge Sognes Lysepenge 6 Rd. 4 $\frac{1}{2}$ rede Sølv, saa at Pengebeløbet

ialt var 13 Rd. 2 $\frac{1}{2}$ r. S. Endvidere erholdt Læreren af hvert Barn, der skrev og regnede, 2—4 β ugentlig, og saaledes var Lønnen indtil 1818, da den af Amtsskoleledertionen udkastede Plan for Søndernissum Sogns Skolevæsen under 22 Septbr. blev approberet og grundet paa Skoleanordningen af 29 Juli 1814. Planen traadte først i Kraft 1820. Ifølge denne fik Sognet 2 Skoler, en i Fjand (den vestre Skole) og en ved Kirken, senere flyttet $\frac{1}{8}$ Mil mod Øst (den østre Skole).

Efter gjentagne Lønningsforhøielser er nu den for Vesterskolen ansatte Reguleringssum 215 Rd. og for Østerskolen 456 Rd.

Hospitalet, nu Fattighuset.

1757 blev nogle Skridt norden for Kirken opbyggt et Hospital, til hvis Opførelse forhenværende Foged paa Udstrup Bertel Kjerulf gav Pengene, ligesom han ogsaa udsatte et Legat af 2000 Rd. Courant, hvis Renter skulde anvendes til Understøttelse for alle dem af hans Familie, som i Alderdoms eller Svagheds Tilfælde behøvede Hjælp og saaledes i dette Hospital kunde have et Hjem paa de gamle Dage. Flere af den Kjerulfske Familie, fornemlig Fruentimmer, have der nydt Underholdning. For nogle Aar siden er Familien uddød, og Huset er nu Sognets Fattighuus, hvori nogle Fattiglemmer forsørges.

Ved Pengevæsenets uheldige Forandring er den udsatte Kapital sammensmeltet til 890 Rd., Renterne af disse uddeles nu til værdige Trængende udenfor Fattigvæsenet.

Hospitalet er en solid Bygning, opført af gode brændte Steen, murede i Kalk, forhen behængt med brændte Tagsteen. Over Indgangsdøren er indlagt en Steen, hvori er indhugget nogle Linier paa Vers, som tilkjendegiver, at Kjerulf gav Pengene, og at den sjældne Herremand Frands Linde til Pallisbjerg anvendte dem, en Mand, der i Hjertensgodhed og faderlig Omsorg for sine Bønder var langtfra at ligne Datidens Herremænd. Han døde paa Pallisbjerg 1765.

Bertel Kjerulf ligger begravet paa den nordre Side af Husby Kirke under en flad Kampesteen, hvori er indhuggen disse Linier:

Omkast mig ei mit Hvilested,
Men lad mig hvile her i Fred.

Verset over Døren lyder, som følger:

Betænk I Fattige,
 Hvad Huus I her kan finde,
 Et Opholds Fødested
 Og hvad I har behov.
 Tak Bertel Kjerulf, men
 Tak ogsaa Hr. Frands Linde,
 Fordi I til at gaee
 Herind kan faae Forlov.
 Den første Peuge gav,
 Den anden dem anvendte
 Saa redelig og ret
 Foruden Vederlag.
 De derfor ogsaa har
 En Kapital paa Rente,
 Som dem betales skal
 Paa Dommens store Dag.
 Anno 1757.

Hovedgaarden Udstrup.

Nævnes ogsaa i gamle Skrifter Ugelstrup og er een af de ældste adelige Sædegaarde i Danmark, som for over 500 Aar siden tilhørte de Jueler, indtil hen imod Slutningen af 18de Aarhundrede. Dens gamle Hovedgaardstaxt var 24 Tdr. 7 Skpr. 1 Fdkr. 2 Alb., Bøndergods 276 Tdr. 3 Skpr. 2 Fdkr. 1½ Alb. Dette Bøndergods var ikke betydeligt i selve Sognet, men Strøgods i andre Sogne, i Vinding, Vind, Timring, paa Holmsland og flere Steder. Til Gaarden er aldrig gjort Høveri, men blot svaret Landgilde. Af Kongetiende eiede Udstrup flere, Søndernissum, Huusby, Idom, Vind, Vinding, Timring. Gaarden ligger midt i sine Marker, og Engene omkring disse. Agerlandet har gode sortmuldede Jorder. Engene ere just ikke betydelige, men give godt Hø. En betydelig Deel af det bedste Eng er for 60 Aar siden solgt fra Gaarden. Udstrup har udenfor sine gamle Jorders Ene-mærker hist og her i Sognet Forte og Fæled, hvoraf den slet intet havde før Udskiftningen, men formæente sig berettiget dertil, da den blev foretagen, hvilket var en ugrundet Paastand. Eierne af Udstrup Mads Andersen gjorde Fordring herpaa, og dette foranledigede en Retssag mellem ham og Sognebeboerne, der først endtes under Gaardens

næste Eier Vissenbjerg. Sognebeboerne vilde, som rimeligt var, ikke tilstaae Udstrup Eier nogen Andeel i Fælled, da Gaarden fra gammel Tid ikke havde haft mindste Jordeiendom udenfor sit Markesskjæl. Under denne Sags lange Behandling frafaldt mange af Sognebeboerne, og de, der vedbleve, indgik Forlig med Vissenbjerg, saaledes at Udstrup fik Deel i Fælled efter Gaardens Hartkorn, og de af Soglemændene, som holdt ud, indtil Forlig sluttedes, erholdt den Fordeel, at de fik nogle smaa Fælledlodder, som endnu kaldes Trættelodder. Gaarden Udstrup har 100 Tdr. Land Ager og 45 Tdr. Land Eng.

Man fortæller, at den østre Deel af Nissum Fjord mellem Udstrup og Vestertang i Ulvborg forhen var saa smal, at Tyrene paa disse Gaarde kunde staae og brumme ad hinanden ved Fjordens Bredder.

Gaardens Bygninger ere for en 80 Aar siden opførte af daværende Eier Jens Tang, der lod de gamle Bygninger nedrive og opbyggede Gaarden, som den nu er. Hans Navn med Aarstal 1786 sees paa Ladebygningen.

De af den nævnte Eier opførte Bygninger ere regelrette og smukke, Borgegaarden med Sidefløje og Ladegaarden ligeledes med Sidefløje og Gjennemkjørsel, Alt af Grundmuur.

Ved Gaarden er en Vindmølle, opført 1831, og en smuk Have.

Efter Traps Beskrivelse skal Stenene af Gjørding Kirkes nedbrudte Taarn være ført til Udstrup.

Besætning af Kreaturer er omtrent 80 Stkr., 8 til 10 Heste, 80 Faar. Gaarden har Meieri. Markerne ere i god Drift og give rige Afgroeder, hvortil den i Gaardens Marker opgravede Mærgel fornemmelig har bidraget.

Udstrup Eiere.

Den første Eier af Udstrup, som nævnes, er Magnus Pallesen Juel¹⁾, hvis Frue var Dorte Krabbe, de havde flere Sønner, af hvilke Palle eiede Pallisbjerg i Staby Sogn, efter hvem Gaarden skal have faaet sit Navn²⁾. Han var Landsdommer og ligger begravet i Viborg Domkirke. Hans Bro-

1) Han forekommer i Aarene 1535 til 1542 i Da. Mag. III, 5. 6. —

2) Dog nævnes han 1545 og 1547 ogsaa „af Udstrup“ (Da. Mag. IV, 1, S. 195. 275).

der Kristian Juul til Udstrup skal have boet paa Bekmark i Flønder Sogn; over ham og Frue Anne Lunge staaer en opreist Steen i Flønder Kirke med følgende Indskrivt: Her ligger begravet ærlige og velbyrdige Mand Kristen Juul til Udstrup, som døde 13de Dag i Decbr. 1585, med sin kjere Hustru ærlige og velbyrdige Anne Lunge, og hendes kjere Søster ærlige og velbyrdige Jomfru Kirstine Lunge, som døde paa St. Hansdag 1574. Gud give dem alle en glædelig Opstandelse. — Ove Juul til Villestrup, som var Vicekantsler¹⁾. — Kristian Juul, Ove Juuls Søn, Eier af Udstrup og Lundbæk; han var Oberst og blev gift med den i militær Henseende bekjendte, fra Holland indvandrede General-lieutenant Henrik Ruses eneste Datter og Arving Johanne Marie, og fik med hende Ryssensteen, hvorpaa Juul af Kristian den 5te blev ophøiet i Friherrestanden under Navnet Baron Juul-Ryssensteen. Han faldt i et Slag i Irland 1691, efter andre Beretninger 1693, og efterlod sine Gaarde Lundbæk, Pandom, Udstrup tilligemed Baroniet til sin Søn. — Ove Henrik Juul, Ejer af Udstrup 1740. — Otto Henrik Juul, Ove Henrik Juuls Søn, den sidste af de Juuler, som eiede Udstrup, hvilken solgtes til Gaardens Forpagter Jens Tang. Jens Tang eiede og beboede Udstrup til sin Død 1789. Han solgte de Gaarden tilhørende Kongetiender, som han af Baron Juul havde kjøbt med den; kun Søndernissum Sogns Kongetiende beholdt han, og paa denne optog han et Laan af 1800 Rd., som Veirum Præste-Embede i Hjerm Herred har indestaaende i den. Denne Kapital var indkommen for solgt Mensalgods i Veirum Sogn. Af dayærende Sognepræst i Veirum Konsistorialassessor og Provst Niels Bygom Krarup er den ifølge Reskript af 16 Mai 1788 udlaant til Jens Tang til Udstrup mod Pant i den ham tilhørende Kongetiende i Søndernissum. Tang døde imidlertid, før Pengene bleve udbetalte, men denne Udbetaling skete i Viborg Omslagstermin 1790 til den Afdødes Brødre, Peder Tang til Nørre Vosborg og Søren Tang til Thimgaard, hvilke paa egne og Medarvingers Vegne have udstædt Pante Obligation for bemeldte 1800 Rd. dateret 14 Juni 1790. Saaledes hviler denne Gjæld paa Sognets Kongetiende endnu

1) Denne Ove Juul, født 1615, død 1686, var af en ganske anden Familie end de Juel'er, som tidligere havde ejet Udstrup.

den Dag idag. Om afdøde Jens Tang har Pastor Kristen Skougaard indført følgende Linier i Kirkebogen: 1789 den 24 Febr. døde Jens Tang paa Udstrup, 47 Aar 10 Dage gammel, begravet 6 Marts. Han var en Bondesøn, fød i Nørretang i Ulyborg Sogn; hans Fader var Sl. Laurits Kristensen Tang, Moderen Maren Pedersdatter Tang, han blev Forpagter paa Udstrup 1765, og samme Aar giftede han sig med forrige Forpagter Peder Brøllunds Datter Else Katrine Brøllund, som døde 1775. Samme Aar købte han Gaarden Udstrup med underliggende Bøndergods og 7 Kongetiender, S. Nissum, Huusby, Idom, Vinding, Vind, Timring (den 7de vides ei) af Obert og Baron Juul til Ryssensteen. Herr Jens Tang var en god, ærlig, from Mand og en ret Menneskeven. Efter hans Død lode Arvingerne Gaarden nogen Tid bestyre ved en Forvalter, Mikkell Nybo, hvorefter den solgtes. — Mads Andersen blev dernæst Eier af Udstrup og var det endnu 1804, da Sognets Forde og Fæled bleve udskiftede, om hvilket Striden begyndte mellem ham og Sognets Beboere. Han solgte Gaarden og flyttede til Ulyborg. — Karl Daniel Vissenbjerg, Lændinspektør, eiede og beboede Udstrup 1806, dernæst solgtes den til Proprietær Sørensen til Thimgaard, Byfoged Bork og Kjøbmand Kristen Husted i Ringkjøbing, som 1807 lod udparcellere fra den baade Ager og Eng, hvilket de bortsolgte. Agerjorden er igjen indkjøbt til Gaarden. Den solgte Eng var betydelig, ialt 21 Parceller, hvorpaa aarlig avles mellem 60—70 Læs godt Marskhø. — Jens Peter Fuglsang, Eier af Udstrup 1808. Han blev gift med Krigsraad Heides Enke fra Ringkjøbing, som havde med sin første Mand 4 Døttre. Fuglsang eiede og beboede Gaarden til 1820, dette Aar solgtes den ved Auktion for omtrent 8000 Rd. — Niels Jensen fra Reisby ved Ribe købte Gaarden ved Auktion og tiltraadte den 1 Mai 1820, han beboede den indtil sin Død 1845. — Hans Vindfeld Jensen blev ved Faderens Død 1845 Eier af Udstrup og er det endnu 1867. Han har betydelig forbedret Gaardens Marker, dels ved Mærgling, dels ved en bedre Driftsmaade, saa at der nu holdes dobbelt saa stor en Qvægbesætning som for 40 Aar siden.

Udskiftning af Sognets Jorder.

I Aaret 1799 bleve Sognets Agerjorder udskiftede og

1804 dets Forte og Fæled. Før Udskiftningen havde ingen Jordeier sin Agerjord samlet, men den laae stykkeviis hist og her, kun meget faa Agre paa et Sted, og nogle saa langtfra liggende, at Eierne sjælden tog dem under Behandling, og skeede det, bleve de ofte besaaede uden Gjødning og gav derfor daarligt Udbytte. Det kan endnu, efterat saa lang Tid er hengaaet siden Udskiftningen, kjendes, hvilken Jord der forhen er saa slet behandlet.

Engene laae ligeledes hist og her, ingen Eier havde en samlet Englod, og paa en bestemt Dag maatte alle Enge nedslaaes, saa man havde ondt ved at faae Folk til dette Arbeide og maatte derfor hente dem fra Sogne flere Mile borte. Ofte fordærvedes Høet, naar Regnveir indtraf, da det skulde sættes i Stakke; thi her var formeget at overkomme paa engang, og man brød sig heller ikke om det laae længe paa Skaaret, om det endog havde tabt baade Saft og Kraft. Forte og Fæled, hvortil enhver før Udskiftningen havde lige Rettighed og Adgang, blev nu tildeelt Beboerne efter Hartkorn.

Med Hensyn til den omhandlede Udskiftning maa tilføies, at en betydelig Deel Eng, der tilhører Fjandby, det saakaldte Fjandgrønne, endnu ikke er udskiftet; det ligger mellem Havets Sandkitter og Fjorden strækkende sig fra Bjergehuse henimod Thorsminde. Aarsagen, hvorfor denne Eng ikke er udskiftet og i en samlet Lod tillagt enhver Eier efter sit Hartkorn er, at Havet ved indtrædende Stormflod ofte bryder gennem Klitterne og lægger tykke Lag Sand paa dem, saa de for en længere Tid fordærves, hvilket var Tilfældet i Febr. 1825 i den store Stormflod, der anrettede saa betydelig Skade paa Jyllands Vestkyst. Man har derfor af den Grund deelt Engen i mindre Parceller, og enhver Eier har saaledes Lodder flere Steder i den, og saaledes kan Skaden ikke komme til at træffe en enkelt Mand alene.

Foruden disse til Fjandby hørende betydelige Enge er, som forhen omtalt, en betydelig Deel Eng tilgroet ud i Fjorden, som tiltager hvert Aar; denne Eng eller Opgroning er, efter hvad der kan skjønnes, Sognets fælleds Eiendom ifølge de foreliggende Oplysninger. Den aarlig udleiede Afgrøde har indbragt en Sum af undertiden 700 Rd.

Hele Sognets Hartkorn med hvad Eiendom der er solgt til Beboere udenfor Sognet, er nu ialt 191 Tdr. Herfra gaaer Møllerskyld 2 Tdr.

Efter Matrikulisten 1683 havde Søndernissum Sogn 59 Beboere, der alle vare Fæstere (Udstrup undtagen), nu har Sognet over det dobbelte Antal. Nørre-Klitgaard, som 1683 havde 3 Beboere, hver med 3 Tdr. 4 Skpr. 2 Fjdr. Hartkorn, er nu forsvunden, idet Agerjorden er undergaaet ved Vandflod og de tilhørende Enge, som strakte sig mod Nord fra Thorsminde, ere solgte i mange Parceller. Efter Sagnet var der 4 Gaarde, af hvilke de 3 af Frygt for Vandflod ere flyttede til Bøvling Sogn og den 4de ødelagt i Stormfloden 1760.

Hoveriet og Stavnsbaandet.

Man veed, at den danske Bonde gennem Aarhundreder har trællet for de adelige Godseiere og udført alt Arbeide paa den Herregaard, hvortil han for hele sit Liv var stavnbunden Tjener. Dette Arbeide kaldte man Hoveri, hvilket dog ikke her hvilede paa Sognets Beboere, da de vare under forskjellige Godseiere og kun enkelte under Sognets Hovedgaard Udstrup. Den største Deel vare Tjenere til Ryssensteen, Andre til N. Vosborg, S. Vosborg, Thimgaard, Pallesbjerg o. s. v. Ryssensteen eiede Sognets Kirke. Vore Forældre og Bedsteforældre have fortalt os, hvorledes Herremanden behandlede sine Bønder, hvorledes Fogden fra Ryssensteen kom ridende til Sognet med sine Drabanter og i flyvende Fart udrev Sønnen af Familien for at lade ham gaae Soldat, naar han var for fattig til at købe sig fri for Krigstjeneste. Man har fortalt, hvorledes den unge Søn søgte et Skjulested for ikke at blive greben af Herremandens Foged. Man har fortalt om den rørende Afsked, mangen en Søn tog med sine Forældre for stedse, uden nogen sinde mere at vende tilbage, fordi han frygtede for at bringes til Regimentet og der tjene den bedste Tid af sit Liv. Mange af de unge Sønner rømte til fremmede Lande og nogle til Slesvig. Paa Nørreklit vare fire Brødre, der bortrømte og aldrig mere saae Fødehjemmet. Herremanden tog ikke i Betænkning at lade indskrive til Krigstjeneste den fattige Huusmandssøn (thi han havde ikke Evne til at købe sin Frihed) og det endog i en meget ung Alder (18 Aar).

Saaledes tog en Herremand 1767 den unge Kristen Kristensen, med Tilnavnet Skomager, til at tjene i Kongens Livgarde, og paa Frederik den 6tes Fødselsdag 28 Jan. 1768 kom han til Kjøbenhavn. Denne Gardist, som var fød heri Sognet, har fortalt mig, at han stod Vagt paa Kristiansborg Slot den mærkelige Nat mellem 16de og 17de Jan. 1772, da Dronning Karoline Mathilde tilligemed Greverne Struensee og Brandt arresteredes; han har fortalt, at han saae Dronningen gribe Grev Bantzau Ascheberg i Haaret, da han forkyndte hende Arrest, og hørte hende i Heflighed udbryde: „Arrestere mig! det skal koste eders Hoved.“ Den samme Mand stod i Kredsen, som dannedes omkring Struensee og Brandt den 28 April 1772, da de henrettedes.

Sandflugt.

Om Sandflugten siger Kammerraad Groos i sit Skrift desangaaende: Man har ingen bestemte Etterretninger om, naar Sandflugten først har begyndt at forurolige Landet. De ældre Lovbud indskrænke sig blot til at fastsætte Straf for Klitvæxters Beskadigelse. Det første Sted i vor Lovgivning, der saaledes bestemmer Straf for at oprykke Klitvæxter, er af Kong Kristian den 3die St. Povlsdag 1539; denne Konge har atter gjentaget hint Lovbud i den 63de Artikel af den Koldingske Reces dat. 13de Decbr. 1558, og disse Bestemmelser ere optagne i Frederik den 2dens Forordning dat. 20de Octbr. 1570. I et utrykt Reskript af samme Konge, dat. 8de Septbr. 1569, befales Bønderne i Vedersø, Nissum, Huusby og Staby Sogne at opkaste Sandet, der har tilfyget Hugsund, idet der fremdeles yttres om Sandflugten: „There til met begynder oc Sand at faae Offuerhand og forderffuer mangs Marke, oc huor sligt udi Tide ikke forekommes, er att befrøcte, att saamange, som udi fornævnte Sogne boer, saavel vores oc Kronens Bønder som Andre, schulle fange theer aff en ubødelig Skade.“ Man seer heraf, at den ommeldte Deel af den jyske Vestkyst har været meget plaget af Sandflugt. Der anføres endvidere, at der ved en Oversigt over Indtægterne af Lenene 1574 er under Ulvborg-Hind Herreder, hvori hine Sogne ere beliggende, anført, at Gaardeiendommene til 44 Gjesteriheste ere ødelagte ved Sand.

Man veed saaledes ikke med Vished, naar Sandflugten har begyndt; men nogle Aar før hine Lovbud ere udgaaede, maa

den have bragt Ødelæggelsen over Markerne. Efter Sagnet, som er gaaet gennem flere Slægter, skal det have været ved den Tid, man skrev 1500. Der er fortalt af vore Forfædre om det store Tab, Sandflugten voldte, og denne Naturbegivenhed var saa betydningsfuld, at Sagnet om den er gaaet fra Slægt til Slægt, gennem Tidernes Løb, og bevaret til over Midten af det 19de Aarhundrede. Om denne Sandflugt fortælles, at den vedblev hele Aar, uden at man kunde standse den. Frugtbare Jorder bleve aldeles ødelagte, og Sandet hvirvlede sig op i store Dynger omkring Husene, saa at disse næsten begravedes i dem. Flere Beboere maatte flytte deres Boliger og vælge nye Byggepladse.

Hele Sandstrækningen mellem Huusby og Søndernissum var for Størstedelen Agerjord, hvor Ploven gik og Kreaturerne græssede. Flere Steder laae dengang norden Huusby Kirke, og der er grundet Formodning om at antage dette; thi Kirken havde man vistnok ikke bygget saa nordlig, saafremt der ikke havde været Beboere nordenfor, da den byggedes. Fjandby skal forhen have staaet længere mod Syd.

I denne Ødelæggelsens Tid, da Sandflugten ustandselig vedblev, udbredte Ængstelse og Bekymring for Fremtiden sig blandt mange af Sognets Beboere, da de saae, at deres Jorder Aar efter Aar dækkedes af Flyvesand. Sagnet fra Fædrene har fortalt, at Mændene i Sagnet spurgte hverandre: „Hvor skulle vi nu pløie og saae, hvor skulle vi nu græsse vore Kreaturer?“ Dette var tunge Tider. En og Anden sagde: „Der maa dog være en særegen Ting Skyld i Ulykken.“ Et Sagn herom er endnu i Erindring, hvilket jeg her vil anføre: Engang fandt man ved Stranden en Havmand, nogle fortælle et Lig fra et forulykket Skib. Den Fundne førtes fra Stranden, lagdes i Kiste og begravedes paa Huusby Kirkegaard. Da dette var skeet, begyndte Sandflugten; men da sagde man, at den jordede Mand, der fandtes ved Stranden, maatte være Skyld i Ulykken, og der var kloge Folk, som raadede til at faae Graven aabnet og tage Liget udaf Kisten. Dette skete, Kisten aabnedes, og den Døde saae man da ligge med et Smil paa Læben og en Finger i Munden. Herud af Kisten maatte han, man spændte for en Fjæl, hvorpaa Liget blev lagt, et Par velfodrede Qvier, og disse Dyr, der vare halvvilde, toge afsted over Stok og Steen med Liget ad Vesterhavet til, hvor de druknede.

Nogle Folk, som stode ved Huusby Kirke og saae, hvorledes Qvierne toge afsted, sagde til hverandre: „Dette er et grimt Syn,“ og deraf fik Byen Græm sit Navn, der ligger Sydvest for Huusby Kirke.

Foruden denne Sandflugt, som her er omtalt, har en anden Sandflugt lige østen for Kirken ødelagt betydelige Marker; der, hvor der nu er en Strækning af Hede, de saakaldte Kirkebjerge, var forhen betydelig Agerjord, som var den engang samlede Annex Præstegaards Eiendom. Denne Gaard skal have havt 12 Tdr. Hartkorn; men da Sandet havde ødelagt dens Marker, gjorde Præsten i Huusby Indstilling om, at der maatte skee Moderation i Hartkornet, og det bevilgedes da, at det halve Hartkorn maatte afgaae; men da det blot var Agerlandet, der havde lidt, kunde som en Følge heraf ikke skee halv Afslag af Hartkornet, da Engen var ubeskadiget; men Præsten vidste at benytte sig af Omstændighederne, han tog den halve Eng og lagde det under Præsteembedet, og hvad der har givet Beviis for, at dette er Sandhed, er, at Præsten havde det heri Sognet ham tilhørende Eng ved Siden af Annexgaardens og af lige Størrelse med dennes, hvilket var Tilfældet før Udskiftningen, saa man ikke kan tvivle om Rigtigheden heraf. Saaledes ere de Enge, som Præsten eier i Sognet, komne til Præsteembedet. Denne Nedsættelse af Annexgaardens Hartkorn er skeet før 1683, thi da havde den ikke mere end 6 Tdr. Hartkorn.

Denne Sandflugt, som her sidst er omtalt, søgte man at standse i sin videre Fremtrængen mod Øst ved at opføre et Jorddige, hvilket heller ikke er usandsynligt; thi der, hvor man paaviser Stedet, hvor Diget skal være opført, er en op høiet Jordryg bevoxet med tynd Lyng, saa det gjerne kan antages, at Sandet har hævet sig over Diget, hvorved denne Jordforhøining er fremkommen. Naar denne Sandflugt har ødelagt Annexgaardens Marker, derom vides intet.

Da den store Sandflugt havde bragt sine ødelæggende Virkninger over Huusby og Søndernissum Sogne, fandt daværende Præst Klemen Mikkelsen sig beføiet til at indgive et Bønsskrift til Kongen om at erholde Lønningstillæg, da Tienderne forringedes. En Gjenpart af Ansøgningen var endnu for 100 siden i Huusby Præstegaard. I dette Bønsskrift var anført de Ord: „Huusby og Søndernissum Sogne

ere saaledes ruinerede af Sandflugt, at Gud maa vide, om de mere staae til Redning.“ Den 27de Februar 1579 be-naadede Kongen virkelig ogsaa Præsten indtil videre med 14 Tdr. Korn (Rug og Byg) aarlig af Sogdenes Konge-Korn-tiende.¹⁾

Vandflod, Oversvømmelser.

Danske Atlas beretter, at 1717 gik Vesterhavet over ved Bøvling og borttog nogle Bøndergaarde. Det var Juleaften, Oversvømmelsen kom; den berøvede mange Menne-sker i Marsklandene Livet, og det var i den, at 3 Gaarde paa Nørreklit norden Thorsminde ødelagdes, og Beboerne flyttede til Bøvling Sogn, hvor de opførte nye Boliger; disse Gaarde kaldes Krogshede.

1760 i Julen var en stor Oversvømmelse, og det midt om Natten. Stormfloden kom saa hastig, at man paa sine Steder ikke fik Tid til at redde de betydeligste Eiendele. Gaardene Korsgaard, Brandborg og Suddergaard, der vare lavtliggende, nedbrødes af den fremtrængende Vandflod; de opbyggedes næste Sommer derefter længere mod Nord. Flere Steder stod Vandet høit i Husene. Manden Kristen Krogs-gaard maatte med Familie i største Skynding forlade sin Gaard, og i Forvirringen glemte han sin Tegnebog med Rigs-dalerseddeler i, som han havde taget ud af sit Skab og lagt paa Bordet. Da han igjen kom tilbage, var Tegnebøgen end-nu i Behold, kun dette var skeet, at Vandet havde flyttet den fra den ene Bordende til den anden. Det var samme Nat, at en Mand sagde til sin Kone: „Moer! vort gode Øl løber bort, Tappen maa være sluppen af Tønden.“ Ko-nen skyndte sig ud af Sengen; men da hun mærkede, at Alt flød i Stuen, sagde hun: „Her er sgu mere Øl end vort eget.“

Natten mellem 5te og 6te Febr. 1825 trængte atter en stor Vandflod ind hos flere Beboere i Sognet. Fjandenge leed betydelig Skade af det overskyllede Sand, og paa lavt-liggende Jorder, som Vandet var gaaet over, blev Sæden for-dærvet. Denne Nat var det, at Landtungen mellem Vester-havet og Limfjorden blev gjenembrudt Norden for Harboøre.

¹⁾ Se Hoffman: Fundatser. IV, S. 659.

1839 var en stor Oversvømmelse lig den 1760, den kom Natten mellem 7de og 8de Januar. Denne Gang maatte ogsaa enkelte Beboere forlade deres Hjem; men intet Huus blev ødelagt. I det Slesvigske var Ulykken større.

Thorsminde

er den Strøm, som forbinder Søndernissum Fjord med Vesterhavet, hvorved Vandet ledes fra Fjorden ud i Havet. Denne Strøm eller dette Minde (Munding) har i ældre Tider havt forskjellige Udløb i Havet, snart nordlig, snart sydlig. Man veed endnu efter gamle Folk at nævne: Nørre Minde og Gamle Minde; hvor det sidstnævnte har været, sees endnu langt mod Nord og benævnes endnu gamle Mindestrøm. Engang i ældre Tid var Mindet saa nordligt, at man paa Gaarden Marsk, den sydligste i Fjaltring Sogn, kunde see, naar nogen kom Syd fra og vilde over Mindet. I ældre Tider holdt Mindet sig ofte aabent i en lang Række af Aar, hvilket var Tilfældet i forrige Aarhundrede indtil 1740, da det lukkedes; men i Stormfloden bemeldte Aar brød det igjennem og holdt sig aabent til 1804, da det igjen tilstoppedes. 1807 blev Mindet af den fra Fjorden fremtrængende Iis saaledes gjennebrudt og fordybet, at man sagde: „Vi behøve ikke at sørge for Mindet mere i vor Tid;“ men det viste sig snart, hvor lidet denne Naturbegivenhed havde bevirket Mindets Varighed. 1822 blev af alle de Sogne, hvis Eienomme kunne lide Skade af Fjordvandet ved Mindets Tilstopning, foretaget en ny Udgravning lidt nordligere og paa et Sted, hvor Fjorden var dyb mod Landet. Dette Arbeide, som varede flere Uger, var næsten udført, og man haabede et tilfredsstillende Udfald, men det gamle Minde brød igjennem, og det hele omfattende Arbeide var saaledes til ingen Nytte. Man maatte saaledes atter skaffe Mindet Udløb ved Spadens Hjælp, og paa den Maade har man hidtil holdt det aabent.

I ældre Tid, saa fortælles der, laae Generalmajor Svanevedel til Vosborg og Baron Juul til Ryssensteen ofte i Strid om Mindets Udgravning. Generalen vilde have Udgravningen nordlig, Baronen derimod sydlig, hvilket var i enhvers særegne Interesse, vistnok baade for Fiskeriet og Strandingen. Naar Mindet efter at være tilstoppet skulde udgraves, mødte de nævnte Herremænds Bønder for at udføre dette

Arbejde, og naar man ikke kunde blive enig om Stedet til Udgravningen, kom det ofte til Slagsmaal, hvor den ene Part søgte at drive den anden tilbage med Spaden, saa den Stærkeres Ret kom til at gjælde, og Stedet for Mindets Udgravning derved bestemtes.

For flere Aar siden dannede sig i England et Selskab, der havde til Formaal at udtørre Søndernissum Fjord for derved at indvinde betydelig Eng. I flere Aar har man arbeidet for Udførelsen deraf og offret flere Tusinder derpaa uden at være kommen Maalet nærmere.

Fiskeriet.

Det er ikke at betvivle, at man tidlig har lagt sig efter Fiskeriet og gennem Aarhundreder drevet denne Næring. Hvorledes Fiskeriet paa Havet bruges, behøver ikke vidtløftig at omtales, da Fremgangsmaaden er bekjendt nok. Foruden Havfiskeriet fiskes ogsaa paa Fjorden om Vinteren paa Isen en stor Mængde Flyndere. Aalefiskeriet er nu ubetydeligt. Om Foraaret fanges i Ruser Sild, Helt, Aborrer, Ørreder o. fl. I andet Garn fanges de kostbare Lax, hvilket Fiskeri nu i nogle Aar har været betydeligt, da Pundet af disse i tørret Tilstand koster 3 til 4 Mark. Man har fortalt, at Laxefiskeriet i ældre Tid var af endnu større Betydenhed, og at en Mand kaldet Kristen Raunbæk fangede saa mange, at han derved blev en rig Mand.

Om Fiskeriet i Søndernissum Fjord har der oftere været Strid og Søgmaal mellem Eierne af Vosborg og Nissumboerne og mellem Eierne af Ryssensteen og Eierne af Vosborg. At Eierne af Vosborg formener at have Ret til Fiskeriet i Fjorden, grunder sig, efter hvad der fortælles, paa, at Eierne af Nørrevosborg overtog 8 Tdr. Hartkorn mere, end Gaarden kunde tilkomme, den Gang Søndervosborg blev skilt fra den, mod at beholde Ret til Fiskeriet i Fjorden.

Det er oftere forlangt at faae Strømgangen paavist i Søndernissum Fjord, og flere Vidner ere afhørte for Retten i denne Anledning; men hidtil har man ikke kunnet give fyldestgjørende Forklaring herom. Dette vil vist heller aldrig skee; thi hvem kan sige med Vished: „Der eller der er Fjordens Strømløb.“ Engang sendte Svanevedel paa Vosborg Bud til Fjand efter en Mand, som hed Søren, for af ham at faae Strømgangen i Fjorden at vide. Manden kom.

Svanevedel spurgte ham: „Hvor gaaer Strømmen i Nissum Fjord?“ „Hvor gaaer jeg, naar jeg gaaer ud af Døren?“ var Svaret. Svanevedel: „Det veed Fanden.“ Manden: „Saa veed Fanden og Strømmens Gang.“ Efter denne Ordvexling skyndte Manden sig hjem. Kort efter lod Svanevedel sin Tjener ride til Fjand, som ihjelslog Søren paa et Bjerg, kaldet Sørensbjerg.

Strandinger.

Her paa vor Kyst ere ligesom andre Steder paa den jyd- ske Vestkyst mange Skibe strandede. Det første værdifulde Skib, som man endnu veed at fortælle om, og som skal være strandet her, var Pengeskibet, saa kaldet, fordi det foruden mange andre Kostbarheder havde mange rede Penge ombord. Skibet kom fra England med en Prindsesses Brude- skat, bestemt til en Havn i Østersøen, men forliste her paa vor Kyst. — 1778 i Novbr. indstrandede et Skib, som man benævnedes med det Navn „Hamborgerskibet,“ fordi det kom med Ladning fra Hamborg; hvorhen det var bestemt, vides ikke. Besætningen, 16 Mand, druknede paa 2 nær. Lad- ningen var kostbar, en Mængde Galanteivarer, en Karet, hvori var indpakket en betydelig Deel Manufakturvarer, Sølvtoi m. m. Eieren af Udstrup Jens Tang, der var For- pagter af Stranden, fik ved denne Leilighed betydelige Mid- ler, og kort efter lod han Udstrup opbygge, saaledes som den endnu er. — Mærkværdigst var Strandingen af de 2 store engelske Linieskibe, som Natten mellem 23de og 24de Decbr. 1811 totalt forliste her. Disse 2 Skibe kom fra Østersøen, hvor det ene, St. Georg, havde mistet sine Ma- ster og maatte derfor af det andet Skib, Defense, tages paa Slæbetoug i Nordsøen. Da imidlertid en svær Storm reiste sig, maatte St. Georg hjælpe sig selv; det drev ind paa den ydre Revle og borede sig længere ned i Sandet. Admiralen Reinald, der førte Kommandoen over Skibets 1000 Mands Besætning, gik paa Dækket med den skinnende Stjerne paa sit Bryst, haabede endnu indtil Julemorgen at kunne frelse Skibet. Mænd og Qvinder laae piinte af Dødsangst for hans Fødder, bedende ham om at gjøre Forsøg paa at redde Li- vet, da det stolte Skib hvert Øieblik truedes med at søn- derbrydes af de rasende Bølger. Da Kommandoen var op- hævet Julemorgen, og der intet Haab var mere om Redning,

styrtede Admiralen agterud fra Skibet i Havet; med eller mod hans Villie vides ikke. Man saae da fra Land det hjerteskaarende Syn, hvorledes Mandskabet, snart mauge snart faa, surrede sig til et og andet Træ for at naae Strandbredden, og hvorledes de Fleste enten druknede i Havet eller knustes i Bølgerne af omkringdrivende Vragstykker. Det andet Skib, Defense, stødte paa Grund ved Thorsminde med 700 Mands Besætning nærmere Land. Uhyre Bølger hævdede sig til Mærset, brød og knuste i et Nu det stolte Skib, som om det havde været en Æggeskal. Lig og Vrag fra begge Skibe kastedes op paa Land fra Thorsminde til hen mod Nymindegab. Heraf vil det sees, at det er urigtigt, hvad der er anført i den danske Børneven, at det var St. Georg, der knustes af Bølgerne, og Defense, der borede sig ned i Sandet efter at have sat sig fast paa den ydre Revle; Sagen er omvendt. 35 Liig af de Forulykkede dreve iland for Huusby Sogn og jordedes der paa Kirkegaarden. 24 Liig kom iland her og begravedes paa Sognets Kirkegaard. Ved Graven holdt Præsten Siersted en skjøn Tale. Jeg stod ved Graven og saae de engelske Matroser, som vare blevne reddede, grændende knuge deres Hænder, da deres forulykkede Kammeraters Lig nedlagdes i Jordens moderlige Skjød. Af begge Skibes 1700 Mands Besætning kom kun 17 Matroser levende iland. En af disse fortalte, at Admiralskibet havde en Krigskasse ombord, der indeholdt flere 1000 Pd. Sterl. Denne tilligemed flere værdifulde Gjenstande blev i Skibet paa Havets Bund. 10 Aar efter denne Stranding saae man Vragstrumperne af St. Georg rage frem over Havfladen.

Om Stranden kan anføres, at Eieren af Ryssensteen har fra ældre Tider været Strandeier; men han bortforpagtede den undertiden. Saaledes havde Eieren af Udstrup Jens Tang den i nogle Aar, senere Eieren af Aabjerg, og derefter blev den solgt til Assessor Ammitzbøl til Søgaard paa Holmsland, igjen solgt, omtrent 1824, til Overkrigskommissær Larsen til Aaberg i Vedersø Sogn. Ved hans Død overgik den til hans Svigersøn Justitsraad Kofoed, og nu eies den af Kammerraad Møller i Ringkjøbing m. fl. — I forrige Tider var det ikke sjælden, at man ranede ved Stranden ilanddrevet Gods, ja man begik endog den himmelraabende Synd at stjele det ligefrem fra de Skibbrudne. De Rige stjal

som de Fattige, enhver listede til sig, hvad der var at faae Fingre paa, og man undsaae sig ikke før om Natten at hente hele Læs af det strandede Gods. Om Strandeierne og Strandfogderne toge Deel i disse Afskyeligheder, lader jeg her være usagt.

I de sidste 100 Aar er druknet 36 Mennesker af Sognets Beboere, dels paa Havet, dels paa Fjorden.

Smitsomme Sygdomme.

Aarene 1760—61 vare tunge Aar for Søndernissun Sogn og bragte Sorg i mange Familier. Foruden 12 Mand, der druknede 1760 paa Havet, udbredte sig under en streng Vinter 1761 en stærk smittende Sygdom, som bortrev omtrent 40 Mennesker, meest aldrende Mænd og Koner, der døde bort fra deres ikke opdragne Børn. Derfor kunde ogsaa Præsten Klaus Skougaard med Føje udtale fra Prædikestolen, at de mange i Aarene 1760—61 indtrufne sørgelige Dødsfald havde formindsket Kirkens Tilhørere.

I Aaret 1866 ere døde af den ondartede Hals-syge 11, og 1867 af samme Sygdom 5, meest Børn. I de nævnte Aar have omtrent 20 ialt været angrebne deraf; der er saaledes faa, der uagtet Lægernes anvendte Midler ere blevne reddede.

Ved at omtale smittende Sygdomme maa det bemærkes, hvad Erfaring har viist, at Mennesker nu ere mere sygelige end for 60 Aar siden. Kirtelsyge hos Børn og Gigt hos Voxne ere ikke sjældne, men endnu mere udbredt er Lungesyge, Svindsot eller som det ogsaa kaldes Tæring; mange unge Mennesker i en Alder af 20—30 Aar døde deraf, og det synes, som om denne Sygdom sine Steder er nedarvet fra svagelige Forældre. Der er ogsaa langt flere svagelige Fruentimmere nu end forhen. Alle de her omtalte Sygdomme skal have mere og mere udviklet sig, siden man indførte Vaccinationen ved at indpode ægte Kokopper og derved standsede Udbredelsen af de naturlige Børnekopper. Om Forebyggelsen af disse Koppers Udbrud eller den hyppige Kaffedrikken og den mere forfinede Levemaade er Skyld i, at de omhandlede Sygdomme mere udbrede sig, skal jeg aldeles ikke tillade mig at afgjøre.

Fjender i Sognet.

Under den ødelæggende svenske Krig, da den svenske

Konge Karl Gustav havde undertvunget næsten hele Landet, vare ogsaa svenske Krigsfolk heri Sognet; men om det var 1658 eller 59, vides ikke. Paa et malet Brædt i Gaarden Vester-Glistrup fandtes optegnet de Ord: „Svensken her iland“, med Aarstallet, som ikke vides, da det Hele for flere Aar siden ved Maling er udsløttet. En Afdeling af disse Fjender streifede langs med Vestkysten for over Harboøre at komme til Thy og videre nordpaa. Disse Fjender vare grusomme her i Sognet. En gammel paalidelig Mand har fortalt mig efter sin Bedstemoder, der levede paa den Tid, hvorledes de toge Alt fra Beboerne; i Fjandby toge de Kreaturerne, og hvad de ikke slagtede, førte de bort. Kun Manden paa Stedet Hage beholdt sine for denne Gang, da han havde gjort sig yndet hos een af de høiere svenske Officerer og derfor had bønlig denne om at maatte beholde sine Køer, hvortil Officeren svarede, at det kunde ikke skee; men da Manden vedblev sin Bøn, fik han Løfte om Skaansel for denne Gang og tillige et Vink om, at naar Troppen kom tilbage, skulde han itide drive Køerne ud i Klitterne, hvor de ikke kunde sees. Saaledes frelste Manden sine Kreaturer fra Fjendehaand.

I Krigen mellem Danmark og England fra 1807 til 1814 krydsede engelske Krigsskibe her for vor Kyst; de sendte undertiden en Baad med nogle Mand iland for at jorde en Død i Klitterne. I Slutningen af 1811 laae nogle Jægere her for at bevogte Kysten. I 3 Aars Krigen 1848—49—50 bleve vi ikke berørte af Fjenden her, kun en lille Afdeling var i Ringkjøbing.

Langt værre var det i 1864, da flere Tusinde Mand af Preussere og Østerrigere oversvømmede hele Jylland og fordrede store Leverancer af Korn, Brød, Meel, Gryn, Salt, Brændeviin, Kaffe, Sukker, Kjød, Flæsk m. m. Her af Sognet blev saaledes leveret til Fjenden Kreaturer for 887 Rd., Kjørsler (198½ Dag) 992 Rd. 3 Mk. og Penge 286 Rd. 5 Mk., ialt 2166 Rd. 2 Mk.

Drukkenskab.

For 100 Aar siden og længe før den Tid vare mange Mænd i Sognet hengivne til Brændeviinsdrik; endog for næppe 50 Aar siden havde denne fordærlige Last Overhaand i Menigheden. Det er forhen omtalt, hvorledes mange

af Sognemændene svirede om Søndagen i det lille Huus ved Kirken, endog under Gudstjenesten, og at Præsterne søgte at afskaffe denne Sviren og Drikken; især tog den nidkjære Herrens Tjener Provst Aagaard sig alvorlig af Sagen. Det var ikke i den dampende Punsch, man den Tid berusede sig, men det var i den ægte Kornbrændeviin, som Bønderne selv brændte, og hvoraf der udskjænkedes en god Snaps for 1 Sk. Kur., hvilken Snaps enhver uddrak indtil sidste Draabe; thi det var ikke Mode at levne noget deraf, og dertil spiste man det tørre Grovbrød, som Værten uden Betaling maatte give sine Gjæster. Saaledes tilbragte mange af Sognemændene Søndagen, undertiden Mandagen med, ja det er tilforladelig Sandhed, at man endog vedblev til hen paa Tirsdagen og først denne Dag søgte Hjemmet. Det var ikke sjældent, at Trætte yppedes, som udartede til Slagsmaal; men disse Optrin kom ikke vidt; thi de ellers fortrolige Svirebrødre søgte at jævne Sagen i Mindelighed, og Enden blev, at Fornærmeren skulde give en Snaps til hver af Gjæsterne i Stuen, hvilket saaledes kjendtes for Ret. Naar disse Drankere saaledes havde sviret, arbeidede mange af dem ordentlig de øvrige Dage af Ugen uden at nyde Brændeviin, indtil Søndagen atter kom, da man igjen begyndte, hvor man slap. Det var ikke sjældent, at Slagsmaal fandt Sted ved Bryllup, Begravelse og i andre Selskaber; sli­g en Uskik ansaaes hverken for Synd eller Skam. Vore Forældre have fortalt os, at naar man ved et Bryllup ikke havde brugt Slagsmaal, saaduede Brylluppet intet. Paa Nørreklit tilsatte en Mand fra Sønderby Livet i Slagsmaal ved et Bryllup. Mærkeligt var det, at sli­ge Afskyeligheder næsten aldrig foranledigede Søgmaal.

Vore Forfædres Oplysning, Skikke og huslige Forfatning.

Om vore Forfædre noget tilbage i Tiden vide vi Lidet og ikke mere, end hvad vore Bedsteforældre have fortalt os, forsaavidt de have bevaret, hvad dem er fortalt af deres Fædre.

Der var i mange Retninger stor Forskjel paa Fortiden for 150 Aar siden, ja endog for ikke mere end 80—70 Aar siden. De Mennesker i Sognet, som nu have oplevet de 70—80 Aar, vide, at der i deres Barndom levede gamle Folk, der ikke kunde læse, endog dem, der ikke kjendte et Bog-

stav. Der levede saaledes en Mand i Gadgaard, hvem man viste det store A i ABC, og da han saae dette, sagde han: „Er dette Bogstav det store A, da er det saamænd fuldkomment stort.“

1736 indførte Kong Kristian den 6te Konfirmationen. Før den Tid, saa fortælle gamle Folk, gik man først til Herrens Bord mellem det 15de og 20de Aar, og deraf kommer vistnok den Talemaade, som endnu bruges, at gaae til Præsten. Naar man syntes at være et voxent Menneske, gik man til Præsten og bad om at maatte nyde den hellige Nadvere. Præsten overhørte da den Paagjældende i Kristendommens vigtigste Sandheder, og derefter deeltog han i Alterens Sakramente. 1739 udgav nysnævnte Konge Forordningen om Almueskolevæsenet, og efterat Sognets Skole var opbyggt 1741 og en Lærer beskikket, begyndte Underviisningen; men det varede mange Aar, inden denne blev almindelig, og den største Deel af Børnene lærte hverken at skrive eller regne. Vi, der leve i Nutiden, have kjendt mange, der ikke kunde skrive deres eget Navn; derfor seer man ogsaa under Navnet paa gamle Dokumenter „med ført Pen“. Endnu henved 1814 var der Børn, især blandt Pigerne, som ikke lærte at skrive.

I Klædedragt vare vore Forfædre simple; den daglige Dragt var hvidt Uldenttøi, Buxer af Læder brugte man til Kirke og hvide Trøier, blaae Strømper, Træskoe og en bredskygget Hat. Fruentimmernes daglige Dragt var af Tøi, som de selv fabrikerede, langt bedre og stærkere end det, man nu forfærdiger. Til Kirke brugte de en Hængekaabe, en sid Trøie, der hang ned over Skjørterne. De brugte ogsaa Kaaber med Ærmer, og desuden havde de 6—7 Skjorter paa; disse Skjorter hang trappeviis, saa at det yderste var det korteste. Deres Tørklæder vare simple; dog havde de og nogle af Silke. Til Kirke og ved høitidelige Leiligheder brugte de Klæder af udenlandsk Tøi, især Damask. Baade Mandfolk og Fruentimmere brugte ogsaa Skoe ved slige Leiligheder med blanke Spænder, der endog vare af Sølv. Ved Gilder vare Retterne simple, Kaffe kjendte man ikke. Varmt Øl, Smørrebrød og dertil Brændeviin, ja man fik endog tørt Sigtebrød, naar man var indbudet til Liigfølge. De fornemste Retter vare Suppe og Fisk. Til at følge et Lig til Jorden indbød man flere Folk end nu.

Man samledes i Lighuset tidlig om Morgenen, og det er fortalt, at man den sidste Nat, Liget var i Huset, holdt Vagt ved det. Ved slige Leiligheder brugte man Horn- eller meest Træskeer, Tallerkener af Træ og høist sjælden Knive eller Gafler; derfor maatte ogsaa Gjæsterne være belavede paa at tage en Lommekniv med. Thee var en stor Sjældenhed; derfor gjorde det og stor Opsigt, at man i den vestre Annex-Præstegaard ved en Begravelse 1794 fik Theevand. Det er forhen omtalt, at man ved Gilder ofte kom i Trætte som udartede til Slagsmaal. En pralede af sin Styrke, en Anden af sin Udholdenhed i Brændeviinsdrikken, og dette Praleri gav Anledning til Spektakler. En Mand, kaldet Jeppe Suddergaard, en forvoven Karl, sagde til sine Selskabsbrødre: „Vil I drikke med mig, er jeg tilfreds, vil I slaes med mig, er jeg ligesaa.“ Der fortælles om en anden Mand, Laurits Glistrup, hvem man spotviis kaldte Kaalormen, fordi han var liden af Væxt, at han afviste denne Spot med de Ord: „Kaalormen stod ved Gadebusk 1712, da de Fleste faldt, da der af de viborgske Landfolk blev faa tilbage.“ Den omtalte Mand blev som saaret bragt bort fra Valpladsen. I dette Slag faldt General Gregers Daa, der 1702 gav Alterbægeret til Søndernissum Kirke.

Man brugte ogsaa Dands ved Bryllup, om ikke med den Anstand som nu. Den daglige Levemaade var høist simpel og tarvelig. Man havde ingen Penge paa Rente og faa Steder liggende Kapitaler. Trykkede af Godseierne, der havde Bønderne under Svøben, levede de uden Frihed, uden Glæde. Vilde de ikke i enhver Henseende lystre Herremanden, var Halsjernet, den spanske Kappe og Træhesten deres Lod. Bønderne levede saaledes i trange Kaar paa den Herremands Gods, hvor han var stavnbunden Tjener. De Penge, Bonden havde sammensparet, anvendte han ofte til at kjøbe Sønnen fri for Krigstjeneste, som da af Husbonden fik et endog maadeligt Hjem i Fæste.

Pengene, man havde, vare af Sølv; omtrent 1760 kom de første Seddeler til Sognet. Paa den sidste Gaard i Nørreklit fandtes de fleste Sølvpenge, efterat Manden og Konen vare uddøde af den smitsomme Sygdom, som 1761 lagde mange af Sognets Mænd og Koner i Graven. Pengesummen var 1800 Rdl. Kur. Skatoller, Dragkister fandtes ikke; kun simple Kister vare Gjemmesteder for de bedre Klædnings-

stykker. Grubekjedler vare sjældne, Jerngryder ukjendte. Sorte Potter af Leer brugtes til Maden. Stueuhre vare sjældne, men Timeglas (Sanduhre) for en halv, en heel eller flere Timer angav Tiden. Ingen Jern-Kakkelovne, men Kakkelovne af brændte Leerpotter. Sjælden murede Skorstene, men et Ildsted, saa at Røgen gik over det hele Huus, mærkelig nok uden at Ilden ved et saadan aabent Ildsted forarsagede Ildebrand. Bagerovne vare opførte af Leer over en Dynge Tørv, Lag paa Lag, eftersom Leret tørredes, og naar Ovnene havde sin fornødne Tykkelse, stak man Ild i Tørvene, og da stod Ovnene reist over denne Askehob. Bygningerne vare lave og ofte usle, alle Vægge vare af Leer, og enkelte Huse vare tækkede med Fladtørv. Naar man traadte ind i Stuen, stod man paa et stampet Leergulv, der laae et Qvarteer under Jordens Overflade. Lave og mørke vare Værelserne, og i bøiet Stilling gik man ind. Vinduerne vare smaae og sadde oppe ved Loftet. Dørene lukkedes op og i ved en Snor, Klyne eller Skudtørv kjendte man ikke; thi forhen vare vore Moser Vand eller Hængedynd. Man kjørte ikke meget i Besøg og sjælden til Kirke, undtagen naar man skulde til Bryllup eller Begravelse, og da saae man ingen ordentlige Sæder i Vognen, men paa en Fjæl tversover den blev Plads for de Kjørende. Avlsredskaberne vare maadelige, og Trævognene simple med Hjul uden Jernskinner. Disse Hjul dreiede sig trangt omkring Axelen paa Grund af en daarlig Indretning; man maatte derfor og paa Reiser smøre Vognen et Par Gange i Døgnet. Plovene vare tunge og maatte trækkes af 4—6 Heste. Man brugte Harver med Trætænder. Marken behandledes daarlig, Vandet stod paa lave sumpige Steder, uden at der sørgedes for ved Grøfter at lede det bort; betydelige Jorder laae uopdyrkede og kom aldrig under Ploven. Korn kjøbte Gaard- saavelsom Huusmænd. Man havde magre Heste og forsultet Hornkvæg, der paa sine Steder gik ude paa Marken længe efter Mortensdag. For Grøfter i Engene sørgedes ikke, derfor stode de ved heftige Regnskyl ofte under Vand midt i Høsletten, og maadelig blev Høet. Den forhen meest befarede Vei i Sognet var i en daarlig Tilstand, nemlig Veien fra Kirken gjennem Sognet til Huusby, Præsten kjørte gjennem Sandklitterne mellem Kirkerne, hvilken Vei endnu sees paa sine

Steder og benævnes Præstens gamle Vei. De øvrige Veie brød man sig ikke om.

Man havde for 100 Aar siden ikke store Udgifter; man kunde dengang betale den Udgift med 1 Mk., som man nu skal betale med 1 Rigsdaler. Til huuslig Fornødenhed købte man ikke mere end høist nødvendigt. Dog havde vore Forfædre for over 100 Aar siden og til vor Tid en særegen Udgift, som næsten blev dem aftvungen, og som man imod sin Villie maatte rykke ud med. Det var de Gaver, man nødtes til at give til de omstreifende Natmandsfolk eller Rakkere, Afkom af de efter Halds Beskrivelse over Ringkjøbing Amt 1833 fra Orienten (Tartariet) i det 16de Aarhundrede indvandrede Horder. Naar disse først kom herhid til vort Norden, kan ikke bestemt paavises, men for langt over 100 Aar siden gik de her i Jylland i hele Flokke. De stjal og røvede, begik Mord og stak Ild paa Husene, naar Folk ikke vilde give dem, hvad de forlangte. Vore Bedsteforældre have fortalt flere Ting om disse Tartarer, hvoraf jeg her vil omtale een. Engang da en af disse omstreifende Flokke var heri Sognet, var der en gammel affældig Taterqvinde med, som formedelst Svaghed ikke kunde følge de Andre. Da besluttede man at skille sig af med hende, Taterne grov et Hul i Jorden, styrtede den Gamle ned deri og begrov hende saaledes levende. Der er noget sandt i Beretningen derom; thi paa et lidet Stykke Hede er et lavt Sted noget østen for Glistrup, der skal den gamle Qvinde være begravet, og Stedet kalder man endnu Tartarhullet. Af de i vore Forældres Tid omløbende Rakkere vare flere høist uforskammede; de bandede og truede Beboerne, naar deres Forlangende ikke blev opfyldt. Et af disse Umennesker ved Navn Niels Kolli var i høi Grad onskabsfuld, og hans lidet hæderlige Søn Kristoffer var ikke meget bedre; men derimod var Kristoffers Broder Kristen Bek, boende ved Bakken i Madum Sogn, en stille fredelig Mand. Det var hans Søn, der var Kong Frederik den 6tes Livkudsk. End mere frygtet og afskyet var Jens Langkniv, en ægte Røver, der endog beskyldtes for Mord. Men Taterqvinden, den lange Margrete, hvis skumle Aasyn og hele Ydre kunde indjage enhver Skræk, overgik alle de Andre i Grusomhed. Efter Traps Beskrivelse sad denne Qvinde nogen Tid i Arrest paa Vosborg, og i samme Beskrivelse fortælles videre om hende, at

hun troede, at kunne gjøre sig usynlig, naar hun havde dræbt frugtsommelige Qvinder og ædt 7 af de ufødte Børns Hjerter, som hun rev ud af Livet paa dem. Hun kom ud af Arresten paa Vosborg og førte igjen sit omflakkende Liv; men senere var der en Mand i Assing i Hammerum Herred, der anklagede hende for Tyveri; hun dømtes til Tugthuset i Viborg, hvor hun druknede sig i Brønden. Man kan endnu kjende Taternes Afkom paa deres Ansigtstræk og gule Hudfarve.

Vor Tid.

Vor Tid er i mange Henseender forskjellig fra vore Forfædres, om man end ikke tænker mange Aar tilbage i Tiden. Almueoplysningen har gjort god Fremskridt ved den større Omhu, Forældrene vise for deres Børns Underviisning, for deres Aandsevners Udvikling. Det vilde være en Mærkelighed, om noget Barn nu kom i Skolen uden at kjende Bogstaver; derimod kunne mange Børn ved Indtrædelsen i Skolen læse, og saaledes have Forældrene begyndt at lægge den Grundvold, hvorpaa Skolens Lærere skulle bygge. En langt mere omfattende Underviisning gives nu i Skolerne end forhen; foruden de 4 Hovedgjenstande, hvori der undervises, nemlig Religion, Læsning, Skrivning og Regning, skal der nu ifølge senere Lovbud gives Underviisning i Historie og Geografi. Hjemmet og Skolen maa arbeide Haand i Haand for Børneoplysningen, hvis denne skal fremmes med Held. Det i sig selv forhadte Tvangsmiddel, ved Mulktering at faae Børnene til at søge Skolen, er nu sjældnere, siden Sandsen er bleven vakt for en bedre Oplysning.

Vore Forfædre vare i flere Henseender simple og tarvelige; med Hensyn til Klædedragten er det nu langt anderledes. Qvindekjønnen fører nu en Pragt, der gaaer til Overdrivelse. Et stadseligt Fruentimmer maa til Bryllup og ved andre høitidelige Leiligheder have en Kjole paa af det Tøi, der er kommet fra Udlandet, Merinos, Orleans o. s. v. Tørklæder af Silke, Forklæder af samme Stof, og desuden en Silkehat, ja et Fruentimmer maa endog, saafremt hun vil ansees for en pyntet Dame, bære et stort Tørklæde om Halsen, idetmindste til en Priis af 5—6 Rdlr.

Ved Bryllup og Gilde gaaer det rundeligt til. Kaffe, Thee, Punsch, Rom, Viin og Brændeviin ere almindelige

Drikke. Man seer nu sjælden ved Gilder virkelig berusede Mennesker, og det maa siges, at Svireri og Drukken-skab nu ikke drives i den Grad som for flere Aar siden. Ved Bryllup opvartes med 4—5 Retter Mad, og et saadant Gilde varer undertiden i 2—3 Dage. Der hersker blandt Gjæsterne Fred og Orden, og det vilde ansees for en stor Uforsømmethed, om nogen der yppede Klameri eller begyndte Slagsmaal. Ynglingen og Pigen more sig ved Dands, medens de Ældre i al Selskabelighed føre Talen om forskjellige Gjenstande.

Bohavet i Huus og Gaard er nu langt bedre end forhen, men ogsaa mere kostbart; nu har man stadselige Møbler, pyntede Værelser, hvor Gulvet ofte er belagt med Bredder. Grubekjedler, Jernkakkelovne, Jerngryder findes nu de fleste Steder. Avlsredskaberne ere meget bedre end forhen, og Jorden behandles med Flid og giver paa flere Steder rige Afgrøder.

I Nutiden sparer Bonden ikke; den gode Afsætning af, hvad han kan sælge, indbringer ham mange Penge, men der udgives ogsaa mange til saadanne Gjenstande, som kunne undværes, og Indtægten svarer paa sine Steder ikke til Udgiften. Der tænkes saaledes flere Steder ikke paa, at der mulig kunde komme slettere Tider, i hvilke det var godt, om man havde noget tilovers.

Mange af dem, der leve i Nutiden, mindes de daarlige Tider, vi havde frá omtrent 1819 til 26. Et af disse Aar kostede 1 Td. Rug 1 Rd., 1 Lpd. Flæsk 24 Sk., 1 Pd. Smør 4 Sk. Kur. Saavidt jeg erindrer, var det 1824 eller 25, at den bedste Ko ikke kostede mere end 5—6 Rd. Kur. Mange Kreaturer bleve slagtede, da de ikke kunde sælges, og Indtægten svarede ikke til Udgiften. Flere Gaardmænd i Sognet kunde ikke betale deres offentlige Udgifter, og adskillige Gaarde bleve solgte ved Auktion for resterende Renter til Enkekassen til en yderst lav Priis. En Gaard paa et Par Tdr. Hartkorn kjøbtes for omtrent 100 Rd. 1826 hævdede Tiden sig, dette Aar gik Rugen til 4 Rd. Kur. Tønden. Siden den Tid ere Priserne paa Landmandens Produkter stegne og faldne, eftersom Afsætningen har været mere eller mindre god til andre Steder.